

KÖNYVISMERTETÉS - BOOK REVIEW

Ž. Demo: *Ranosrednjovjekovno groblje bijelobrdske kulture: Vukovar-Lijeva bara (X–XI. stoljeće) – An Early Medieval Cemetery of the Bijelo Brdo Culture: Vukovar-Lijeva bara (10th–11th Centuries)*. Zágráb 2009. Két kötet: 628 oldal + 21 színes tábla, nagyméretű színes temetőtérkép, CD-melléklet.

A zágrábi Régészeti Múzeum reprezentatív kiadványsorozatába illeszkedő kétkötetes mű megjelenésére régóta várt a kutatás, hiszen a Vukovar-Lijeva bara néven megismert több korszakú régészeti lelőhely Szlavónia máig legnagyobb sírszámú 10–11. századi temetőjét rejti. A nagy sírszámon és a hozzá kapcsolódó leletanyagon túl a vukovári temető érdekessége, hogy alig 20 km-re délre fekszik a számos, elsősorban etnikai jellegű hipotézissel terhelt, 10–11. századi Bjelo Brdo-i lelőhelytől.

A Vukovar-Lijeva bara-i temető első leletei már a 19. század végén múzeumba kerültek, azonban a lelőhely tervszerű régészeti kutatása csak 1951–1953 között valósult meg. Ez idő alatt összesen 438 kora középkori sírt tártak fel, és ez csak a temető egy része. Teljes nagyságát a szerző megközelítően ezer sírra becsülte. A lelőhelyről késő bronzkori temetkezések is ismertek. A hosszú ideig hányattatott sorsú leletanyag közlése az ismert népvándorlás- és középkorkutató, Željko Demo tollából született, aki otthonosan mozog a bizánci és középkori numizmatika területén is. A lelőhellyel kapcsolatos kutatásokra ösztönzően hathatott az 1996-ban Zágrábban rendezett nagyszabású kiállítás, amely a lelőhelyet és Vukovár történetét mutatta be. A kiállítási katalógus betekintést nyújtott az addig kevésbé ismert leletanyagba, fokozva az érdeklődést és a várakozást a temető és annak közzététele iránt.

A gazdagon illusztrált, térképekkel és bőséges szakirodalmi hivatkozásokkal ellátott mű két fő részre tagolódik.

Az első részben a lelőhely és a kutatástörténet ismertetéséhez a rendelkezésre álló dokumentáció jellegének, problémáinak és hiányosságainak leírása kapcsolódik, amelyet a temetkezéseket bemutató, a szöveg mellett rajzokkal és fényképekkel illusztrált katalógus követ. Bár a sír- és tárgyrajzok mellett nincs feltüntetve a méretarány, a leírás szerint a sírrajzokat egységesen 1:20, a tárgyakat pedig 1:1 léptékben tették közzé.

A második részben találjuk a temetkezési rítus, a mellékletek és a viseleti elemek részletes elemzését. Az eredményeket a szerző szöveges és táblázatos formában, néha grafikonnal kiegészítve adja közre. A leletanyag vizsgálata során a szöveges elemzés előtt táblázatos formában megadja a tárgy összes metrikus adatát (a súlyadatokat is), anyagukat, leltári számukat, valamint a sír számát. Több tárgy esetében összegyűjti legfontosabb Kárpát-medencei analógiáikat, tanúbizonyosságot téve a legújabb magyar szakirodalom ismeretéről. A kijev-volhíniai típusú fülbevalók esetében gyűjtését a kelet-európai sztyeppére is kiterjeszti.

A temetőben nagyobb számban megtalálható, jellegzetesebb tárgytipusok esetében képes-táblázatos formában különíti el és mutatja be az egyes emlékek formai sajátosságait és díszítőelemeit. A temető legjellegzetesebb ékszertípusát a változatos filigrándíszes gyűrűk képviselik: ennek megfelelően az elemzés legterjedelmesebb részét a gyűrűkkel foglalkozó fejezet alkotja.

A leleteket áttekintve a szerző jól érzékelteti a tárgyi anyagban meglévő súlypontokat, így

nagy figyelmet fordított a temető területén előkerült fegyverekre, a korábbi munkáiban már közöltetett íjcsontokra, valamint a palmettamotívummal és pontkörökkel díszített, csontborítású nyíltegezre. Az előkerült 10. századi fegyverek nem számítanak unikálisnak Szlavóniában, azonban a térség idáig ismert nagy sírszámú, soros temetőiből a nyílcsúcsoktól eltekintve hiányoztak a fegyverek. Az itt talált fegyveranyag szoros kapcsolatot mutat a Kárpát-medence belső területeivel, így például a 232. sírból származó díszített tegez párhuzama a karos-eperjesszögi temetőből ismert.

Ž. Demo példamutató elemzését csak néhány kisebb megjegyzéssel tudnánk kiegészíteni.

A nagyméretű temető, temetőtöredékek esetében a tárgytipusok elemzésére, a mellékletek változásának nyomon követésére, az ott lezajló folyamatok jobb megismerésére, megértésére és megértetésére, a változások bemutatására hasznosnak tartanánk tematikus temetőtérképek használatát. Ezek a térképek még abban az esetben is informatívak lehetnek, ha rajtuk első pillantásra nem fedezhető fel semmilyen szabályszerűség. A szerző egyes tárgytipusok kapcsán tett megállapításait még látványosabban alátámasztaná a metrikus adatsorozatok alapján szövegesen megfogalmazott tendenciák grafikus ábrázolása – gondolunk itt elsősorban a huzal átmérőjében megfigyelhető esetleges változásokra, a leletek nemek és életkorok közötti megoszlására.

A szerző a temetőn belül, elsősorban a fegyveres sírokat figyelembe véve öt csoportot különített el (I–V. zóna). A részleges feltártság (ismeretlen kiterjedés és kutatatlan foltok a sírmezőn belül) – amelyre maga Demo is többször utal – azonban bizonytalanságra adhat okot a csoportok körülhatárolásával kapcsolatban.

A temető keltezése során sincs könnyű helyzetben a szerző. Mindössze egy erősen megkopott, három helyen átfúrt, körbenyírt bizánci érem (VII. Kónsztatinosz és II. Rómanosz, 945–959) nyújt némi támpontot a korszakon belüli elhelyezéshez. Ž. Demo különböző tárgytipusok elemzése révén a 10. század közepére helyezi a temetkezések kezdetét, míg az Árpád-házi királyok érmeinek hiányából adódóan, kitekintve a korszak további szlavóniai temetőinek leleteire is, a Lijeva bara-i temetőtöredék utolsó sírjait legkésőbb 1040-re helyezi. A temető ennél pontosabb keltezése jelenleg nem lehetséges. Támogatja Demo datálását az a tény, hogy a jelenleg ismert temetőrészletben az S végű karikák alacsony számban vannak jelen, arányuk elenyésző az

egyszerű karikákhoz viszonyítva; jellegzetes 11. századi tárgyak ugyanakkor ritkán fordulnak elő. Bizonyos jelenségek megengedik a néhány évtizeddel későbbi zárás lehetőségét: így a szörvány anyagból ismert, félhold alakú csüngő alapján feltételezhető, hogy a teljes temető a 11. század közepén, esetleg második felében is használatban maradt.

A szerző értékelésében megemlíti a horvát kutatás két alapvető, nagy szakirodalmi háttérrel rendelkező tézisé, Vukovár eredetét és hozzá kapcsolódóan a magyarországi kutatás által is vitatott déli „Nagy Morávia” kérdését. Nagy érdeme azonban, hogy elemzése szigorúan tárgycentrikus, kerüli az értékelést terhelő etnikai kérdéseket, amelyekre a tárgyi kultúra alapján jelen leőhelyen biztosan nem tudna kielégítő választ adni.

További hasznos információkkal járulhatott volna hozzá a szerző a temető elemzéséhez a regionális és mikroregionális kitekintéssel, kiemelve az ismertető legelején is említett Bjelo Brdo-i temetőrészlet közelségét. Bár a két temetőrészlet használati idejében csak részleges átfedés lehetséges, leletanyagukban számos párhuzam fedezhető fel. Ezek közül az egyik legszembeötlőbb csoportot a filigrándíszítésű pántgyűrűk és a szintén filigrándíszítésű kúpos vagy kerek fejű gyűrűk jelentik, amelyek mindkét temetőtöredék legjellegzetesebb ékszer típusának tekinthetők. Természetesen érthető a szerző távolságtartása a két temető összehasonlítását illetően, hiszen köztudott, hogy a Bjelo Brdo-i temető neve „nagy karriert” futott be a korszak kutatásában, míg a vukovári leőhely esetében egy hasonló színvonalú és részletességű tudományos publikáció még hiányzik. Ennek elkészítése, majd a két leőhely összehasonlítása – újabb leőhelyek bevonásával – eddig kiaknázatlan lehetőséget rejt magában a korszak kutatói számára. A Bjelo Brdo-i temetőhöz hasonlóan a Kiss Attila és Dombay János által jól használható formában közreadott, közeli és sok elemében megegyező, nagy sírszámú baranyai temetők sajnos szintén csekély szerepet kaptak Ž. Demo munkájában, pedig a két, egymással szomszédos régió temetőinek kapcsolata szembeötlő. A temető magas színvonalú közreadása mindenesetre lehetőséget teremt a további részletes regionális elemzésekre.

A kötet terjedelmes (huszonöt oldalas), igen impozáns irodalomjegyzéket tartalmaz, amely jól példázza, hogy a szerző széles körű ismeretanyagra építette munkáját. A kötet utolsó fejezetét egy hosszú és részletes angol nyelvű összefoglaló alkotja; ezen túlmenően a kötet mellékle-

teként CD-n megtalálható mindkét kötet angol nyelvű változata is. Az angol nyelvű verzió a világhálóról is letölthető.*

A kötetet kiváló minőségű színes táblák zárják, amelyek a leletanyag legszebb darabjain túl régi és mai fotókon, valamint egy légi fotón egy-egy tábla erejéig elénk tárják a lelőhelyet és közvetlen környezetét, betekintést nyújtanak az ásatás mindennapjaiba, valamint az ásatási dokumentációba. További mellékletként tartozik a kötethez egy nagyméretű, színes temetőtérkép. A szerző nagyfokú odafigyeléséről tanúskodik,

hogy a temetőtérképen koordináta-rendszer könnyíti meg a sírok közti eligazodást, feltüntetve a térkép másik oldalán minden egyes sír pontos elhelyezkedését.

Željko Demo monográfiája rendkívül értékes, alapvető, megkerülhetetlen forrásmunka. A benne érvényesülő szakmai és módszertani elvek, a nyomdai kivitelezés és a közreadás tekintetében is előremutató, példaértékű lehet a magyar kutatás számára.

PETKES ZSOLT – CZIFRA SZABOLCS

* http://www.academia.edu/541080/Ranosrednjovjekovno_groblje_bjelobrdske_kulture_-_Vukovar-Lijeva_Bara_X-XI._stoljece_An_Early_Medieval_Cemetery_of_the_Bijelo_Brdo_Culture_-_Vukovar-Lijeva_Bara_10th-11th_Century_Musei_Archaeologici_Zagrabiensis_Catalogi_et_Monographie_VI_1-2_Zagreb_2009_650_pp._CD_sa_obje_knjige_na_engleskom_with_both_volumens_in_english